

ԲՈՐՈՅՈՒՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒՆԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԺԴ. ՏԱՐԻ 1900

Նախընթաց 10 ֆր. սակ — 4 օր.:
 Անդամական 6 ֆր. սակ — 2 օր. 50 կ.:
 Մեկ թիւ կ'արժէ 1 ֆր. — 50 կ.:

Թիւ 8, ՕԳՈՍՏՈՍ

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ԳՆՏՆԱԿԱՆ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

(Հրդեհ-հրդեհ-հրդեհ-հրդեհ)

10.

Կիսկողմաններն եւ աշխարհականք ճարտարապետութեան զարգացման հետ խնամք տարած են նկարչութեան ալ զարգացման: Նկարչութեան գլխաւոր նիւթն էր Սրբոց կեանքը: Երբ նկարչի մը պէտք ըլլար՝ եպիսկոպոսին կը դիմուէր: Պետութեան ալ օգնեց այս ձգտումներուն: Կոստանդիանոս Երեւոյ տաճարները տուաւ նկարչներուն եւ խճանկար շինողներուն: 375 թն կայսերական հրովարտակ մ'աւելի արտոնութիւններ տուաւ: Կարեւոր է Գրիգորի Նազիանզացւոյ գեղարուեստական դասաստանը

1 Յես Բարսեղ՝ ճառ ի Բարսեղ. ԳԼ. Գ. (կենդանագիր — չարգման): Գր. Նիսապի՝ ճառ ի Ս. Թեոփ.:

Թէ (ճաղ վան իւր Ժէ, — Կես Migne, XXXVII, 1262) Թէ Լուսաբան նկարչն է այն որ իւր պատկերներուն կենդանի կերպարանք, կեանք կը ներշնչէ, քան այն որ գեղեցիկ գոյներ առջի իրարու կը խառնէ. եւն (սեւ նաեւ իւր միւս խօսքերը՝ անդ 1220, ճառ ԼԴ, եւն) Բրիտանական հին նկարչութիւնը զարգացած է գլխաւորաբար դամբաններու նկարագրողութեանն: Որ սովորութիւնը հնութեանն առած էր քրիստոնէութիւնը: Նկարներու գլխաւոր նիւթն է Ս. Գրոց պատմութիւնը: Ազգամ եւ եւս, Նոյ տապանով, Աբրահամը զոհը, Մովսէս, Դանիէլ տախտակներու մէջ, երեք մանկունքն հնոցին մէջ, Յովնան, Ղազարու յարութիւն, ծնունդ եւ յայտնութիւն Բրիտանի, բռնկութիւն անգամալուծին, ահուատեսին, կուրին եւն, Եղիայի համբառնալը, Հովիւ բարի, Չուկ (Նշան Բրիտանի), ազգովը կանայք, եւն. բաց աստի նշանակներս՝ գառ, ձուկ, աղանի, սիրամարգ, փիւնիկ, արմաւ, պտակ, թագ, նաւ, Որփեոս, Երուս եւ Պսիքէ դամբանական նկարչութեան գլխաւոր նիւթն են: Գետնադամաններու նկարչութիւնը՝ որոնց կարգէն համարելու էր անձնաշխարհի օրմանկարները, մեծագործ ստեղծագործութիւններ չեն, այլ գեղարուեստի համեստ արտադրութիւններ: Իրենց կրօնական նշանական նպատակն որոշ չափի մը մէջ կը պահէր արուեստը. քարձեալ սեղը՝ ստորերկրեայ դամբարաններ, որ հազիւ քիչ մը կը լուսաւորուէին լապտերով, անհնար կ'ընէր նրբին

կանք յայտնի ապաստանեցան իրեն դեմ. (Գր. Նաղ. Ժառ ԻԱ.) Գաղղոս եւ Յուլիան կայսերաւ կան իշխանաց մասին կը լսենք որ իրենց երիտաւորադու թիւնքն անցնել տարիւնեցան տեսակ մը վանական աքսորանաց մէջ ի Մակէդոն¹ որ արաբոնքի գիւղ (χαλδον βασιλειον) մէն էր Արգեսոս լեռնագագաւորին մէջ, «որ շատ հեռու կենարիս քաղաքէն» (οὐκ ἀπὸ πολλοῦ τῆς Καισαρείων πόλεως.) Լեւիդիս (անդ՝ էջ 266) միտեալ է ընդունելու որ այն տեղը կամ արդի Լիսարձիք տաճարական գիւղն եւ կամ արդի Գեօրէմէն: Այս ժամանակ կ'իմանանք որ կեսարիոյ բնակչաց մեծ մասը քրիստոնէայ էր, եւ քաղաքը գաւառին բոլոր եկեղեցեաց «մայրաքաղաք»²: Բարսեղ յաճախ էր քաջուէր Բրմաւարական իննաց առանձնութեան մէջ իւր պնտապոսկան հայրենիքն, եւ բանաստեղծական ոգեւորութեամբ կը նկարագրէ իւր իրիտ փառաց վրայ վարած մենակեցութիւնը: Իւր պնտապոսկան հայրենեաց այս օտուգիւ բանաստեղծական աւելումը լի նկարագրութեան (թուղթ ժ. Գ. Գրիգոր) շատ անգի կը յիշեցնէ Սարաթոնի³ Բարսեղ մեծ հայրենակցին՝ Բլամիոյ իւր հայրենեաց մասին բրած նկարագրութիւնը: Երբ նկարագրի սով տիրէ, Բարսեղ ողորմանական գործունէութեան շատ չկար. առ մեծուն բաշխեց դրամ աւ իրարկուր, ի փոքի սյւլը արբուի եւ ձկան այս օրս ալ հռչակաւոր մ'իման՝ միւն. (ταριχεύουσιν πρέας, աղած միւս, առ. պտապոսկան) եւ շինեց մեծ աղբառանոց մ'աւ. հիւանդանոց: Վատ խօսքերով կը դրուատէ Գրիգոր Նաղիւնդացի (Ժառ Ի) Բարսեղ հզօր աղգեցութեամբը նոր քաղաքին զարգացումը: Քաղաքին մօտ դուրս ելիր, կ'ըսէ, եւ զարմացիւր նոր քաղաքին վրայ, որ կ'ընդ մին եւ բարեպաշտութեան: Բարսեղ քահանայապետական պաշտօնը ծանրադէպ վտանգեցաւ կապտաղովկոյ երկու եպիսկոպոսութեանց (կեսարիոս եւ Յիւստի) բաժնետէրով վաղէս կայսեր ձեռքը, որուն հետեւութիւնն եղաւ ծանր պայքար մը Յիւստի լեւիթիոս եպիսկոպոսին հետ: Նոյն իսկ Գր. Նաղիւնդացի⁴ որ այն ատեն եպիսկոպոս էր ինդրական Սասիմայի, չէրցաւ հոս հաշտութեան միջամտել, եւ սուրբ արարած նախակներ լի են վիճելովը Տուրոսի Ս. Որեստէս վանաց հայրին մասին. (Բարս. Թղ. ԳԸ.) Գր. Նաղիւնդացի ալ իւր փոքր եպիսկոպոսանիւս Սասիմայի մէջ (տես Ռամեւ, էջ 10 եւն) այնչափ անհաճոյ բանեկ կրեց, որ յաճախ անապատի կ'փախէր մեծուս

թեան: Իւր կենսագրութեան մէջ (Բ. 7) տիուր պատկեր մը կը գծէ այս հանգամանաց:

Յակոբ Մեծնայի ալ Մեծին Բարսեղ հռչակաւոր ժամանակակիցն էր: Թեոդորեոս որ Մեծնայոց վարքը գրած եւ, կ'աւանդէ (Եփէզ. Գամ. Ա. և, Բ. Է.) որ Նոյն իւր երիտասարդութեան ատեն խիստ ճգնաւորական կենաց մը վարած է լեռներու եւ անձաւներու մէջ, երբ Մարսիմոսի հաշտեցը կը տառապէր երկիրը: Գրիգոր Նիսիացի ալ՝ Ս. Բարսեղ կրտսեր եղբայրը, երբ Արիանոսը յաղորդեցան վաղէս կայսեր աքսորել տալ զիւրը, մենակեաց կենաց մը կը վարէր մինչեւ 378 տարին. Նոյնպէս իւր կրտսեւ բազմն եղբայրը Պետրոս, եւ Ս. Նիքիմ որ 372ին այցելութեան եկաւ Բարսեղ: Բարսեղն եւ Գրիգորին հետ վանական կենաց կը վարէր ի Պնտոս նաւ. Ամփիլոքիոս, մինչեւ որ 373ին Եփեսոսի եպիսկոպոս եղաւ: Գրիգոր Նաղիւնդացին ալ երբ անգամ անապատ քաղաքներու հետ իւր եպիսկոպոսանիւս Սասիմայի հակառակութիւններէն ազատելու համար, եւ ի. Պոլսոյ պատրիարք ընտրուելէն յետոյ հինգ տարի ապրած էր Եւստրեան Սեւեակոյ Ս. Թեփի վանքին մէջ: Իւր եղբայրը կեսարաւ որ Յուլիանուս եւ վաղէս անձնական բժիշկն էր, 368ին իւր մահուանէն ետքը բոլոր մեծ գղաքը թողուց աղբառանքուն. (Գր. Նաղ. Ներքոյ ի կես.) կեսարիոյ Հեղադրոս յաղորդ Գաբրիելոս իւր վանականացը բրգուած էր Յովհաննէս Ոսկեհերմիտի դէմ, որ այն ատեն հան էր, ինչպէս վերջինս մանրամասն կը պատմէ. (Թղ. ժ. Գ.):

Սեւեակոսը Լետիոս (Letios) եպիսկոպոսը հրով եւ սրով ընդեց Մեաղեանց հերետիկոսական վանքերը. (Թեոդորեոս Եփէզ. Գամ. Գ. Ժա.) Յիշեցնել արդէն Պաղիկեանց կրած հաշտեցը, արդեւ անձաւավանքերը փախան: Այսպէս այս եկեղեցական պատմութեան բոլոր վկայութիւնները մասնաինք իրենն մեզի միշտ վանքն եւ վանական կենացը: Երկիրն եւ հողին օրպիսութիւնն ալ շատ նպաստաւոր էր անձաւանքութեան, ինչպէս է նաեւ այս օր: Այս ճգնաւորներն իրենց բնակարաններուն այլեւայլ անունն ուն. ապիւն, բայց գլխաւորաբար քանդեց Թաւապարակ այս կոչումները՝ ունապոտ (εργουσι), ունապոտ (σπηλαια), ձերպո (πηλα), Ժաշաւու կամ Գիւրաւու (λαύραι), Լուս (χοινοβία), Գնապարակ (μοναστήρια), Խոկարակ (φροντιστήρια): Իրենց զբաղումն էր կողմը հիւսել, մանկ, երեխա դարձել եւ նաեւակ շինել, բնակութեան տեղերնին կ'ընտրէին ի մասնաւորի Հալիւսի, Իրիսի եւ անոնց

բազմակերպութեան արհեստը վրայ, Արգէնոսի եւ Տաւրոսի հողերը, ուր մեզմ կլինային պատանաւորներն իբր սորոմուռ կամ արդարագործ տարիւր, Արուեստական աշխատութիւն եւ հիւրասիրութիւն կը ծաղկէր իրենց ըով, ինչպէս արեւելքի եւ արեւմուտքի բոլոր տարբեր տեղերը, լեւիդիսի յիշած բազմութիւն վանքերէն միայն չորսն այսօր ալ ծաղկած են, այսինքն՝ նոյն լեւիդիսի բնակարանն ի Սինդիգերէ, Ս. Յովհ. Պրոգրոմու (կարպետի) վանքն ի Գլաւանա, Ս. Հեղինէի հիմնարկած վանքն Հրեշտակապետ (Կոն Տաճարի) այսօր Եւստրատիոս, Հայոց մեծ վանքը Ս. Կարապետ, Ս. Դանիէլ, որոնց ժամանակ ալ Արգէնոս լեռան ուրբն են։ Սակայն անհետացած, մարած ու կործանուած է այն կրօնական կենտրոնը որ երբեմն կ'եռար կապաղազովկոյ միւս վանաւորները, ի Գեօրգէմ, Սովանդոս-նիդիտարա (կարպետի), Մակելլոս, Նիւսառ, Նիւզիանդ, Պառնասոս, Մոկիսոս եւ շատ ուրիշ տեղեր, զորոնք մի առ մի կը յիշէ լեւիդիս կապաղազովկոյ տասն եկեղեցական շրջաններուն բաժանման կարգաւ, եւ որուն մասին կ'ըսէր Գրիգոր Նիւսացի թէ ուրիշ որեւէ եկեղիւր մ'այնչեալի տաճարներ չէ կառուցած որչաք իւր Տայրեմբը։ Նոյն վանքերուն մէջ մշակուած գեղարուեստին մասին ալ այլեւայլ տեղեկութիւններ կան։ Յովհ. Ոսկերեան հիացմամբ կը ներբողէ խաչին փառաւորութիւն գեղարուեստին ձեռքը. (Ճառք I, 571.) Եւսերիոս՝ կոստանդնուպէ վարդէի մէջ՝ մարտիրոսաց փառաւորութիւն, Աստուծոյ Ամասիացի՝ սրբուհւոյն Եւփեմիայի նկարը. Գրիգոր Նիւսացի՝ Տեառն մերոյ չարչարանաց նկարներն, եւ աւելի որոշ՝ մարտիրոսաց վկայութեանց պատկերացմունքն. (բան առ բան...)։

Անհետացած ու մարած են նաեւ շքեղ ուխտերն ու տոները, որոնցմով լի են Ս. Հայոց նամակներն ու ճառերը։ Զատիկ, Հոգեգալուստ, Համբարձում, Ամանոր եւ սրբոց Գորգիոսի, Մամասայ, Մերկիրիոսի եւ Ղուկիանոսի օրերն՝ երկար պահէք ետքը՝ մեծ շքեղութեամբ կը կատարուէին ջահաւորեալ կամ լուսավառութեամբ (λαμπροφωρία ή φωταγωγία.) կապաղազովկիա իրաւամբ ուղիղ հաւատոյ եւ քրիստոնէական հաւատարմութեան դասական երկիրն էր, ինչպէս արգէն գովութեամբ կը դրուատէ Նազդինզու Աստուածաբանը. (Ճառ II) Եվէ ուրիշ երկիրներն մի մեծ Սրբով կը պարծին, ինչպէս Եգիպտոս՝ Ամանասով, Ասորիք՝ Յովհ. Ոսկերեանով, Խալդիս՝ Ամրուսիսով եւ Ափրիկէ՝ Ագոստինոսով, Գամրաց երկիրը կը փայլի

Եւփեմիոսով մը՝ Փրիփլիմոն, Գր. Աստուածաբան, Ղեւոնդիս, Բարսեղ Մեծ, երկու Գրիգորը (Նազ. եւ Նիւս.) եւ Ամփիլոքիոս Իկոնիսեի։ Նաեւ այսօր խորանկ կրօնական ոգի մ'արմատացած է այն երկիրն մէջ։

11.

Միւս կողմանէ նոյն ժամանակին կապաղազովկացիք կը նկարագրուին իրենց վառ, գերի, կռուասեր եւ խորամանկ, արեւմտսեր, շուշառութեան մէտ, սաախտ եւ անհասարկ ժողովուրդ մը։ Ամենէն աւելի խիզոր Պեղեւսի տեղին է այս մասին տեղեկութիւններ տուողը, որ Գրիգորէն թէ մ'եղբ Ե. Գարուն սկիզբը կ'ապրէր։ Թեեւ ինչպէս Ուլման կ'ըսէ Նազդինզուցայ կենսագրութեան մէջ կ'այս անտիպագի մը նկարագրին ընդհանուր աստղագրութիւնը յաճախ միայն նախապաշարմանէ եւ ազգային տեղութեան յառաջ կու գան, բայց ճիշդ այստեղ կան այլեւայլ պարագաներ, որոնք կը վկայեն թէ խիզորի նկարագրութիւնը՝ թէպէտ եւ թերեւ չափազանցած, գոնէ սուս չէ։ Թիշեցիք արգէն երկիրն հնագոյն պատմութենէն որ հեթանոսութեան ժամանակ կոմանայի քրմայեան՝ որ արքային հետ կամ'նաեւ անկէ վեր կ'իշխէր, անհամար հարստութիւն ունէր կալուածներու, եւ Սարաբոսի ժամանակ 6000 մահմանապաւսիններ՝ այր ու կին. եւ ասի ազգին մեծապէս ճիւղասկիւր էր։ Արքայն զատ, ազնուական աները տէր էին բոլոր հողին, եւ գեղացին քաղաքում էր նոյն երկիրը գործել իրեն գերի։ Աստի շատ նկարագրական է խիզորի խաչը թէ կապաղազովկացիք ուրիշ կենտրոններն բայց ծառայութիւն ու երկրագործութիւն։ Գրիգոր ալ կը արձնէ իւր ազգին՝ յառաւորական Նազդինզուցայ՝ բարոյ ասպանութեան վրայ, եւ ժողովուրդական առանձն՝ Գամրացին ալ առհասարակ վատահաշակ կ'ըսէ ինչպէս Կարիսցին ու Կրետացին։ Ի սկզբանէ քրմաց իշխանութեան եւ կերութեան վարժած, նոյն իսկ հոռմեական հասարակականութեան վերջին ժամանակներուն իրենց արուած աղատութիւնը չէին ուղեր ընդունիլ Գամրացիները. (անոս Յուսիսնոս ԻԼ, 2.) Յաջորդ Գարեթու զինուորական աշխարհակալ պետութեան՝ որուն նահանգ եղաւ կապաղազովկիա, հանգամանքները յարմար չէին բարոյց վրայ լուսագոյն ազգեցութիւն մ'ընելու։ Եւստիս են այն ժամանակի պատմաւոր

1 C. Ullmann, Biogr. d. hl. Theologen Gregor von Nazianz. Darmstadt 1825, p. 13.

հրատարակեցան Գ. դարուն բազմաթիւ կոյսերական հրովարտականքներ. (թեոգոսեան Օրէնք ժ.Գ. Ժ.Է. հեն.) Բանտփոնի Եփեսացւոյ, Բարիտոնի եւ այլ վէպերու մէջ սովորական տիպար մըն եւ գերեզմանակապուստները, եւ նոյն իսկ Կուրնտիական բնամասցութեանց մէջ՝ Գրիգոր Նազդանդացի 100ի չափ վերաառութիւններ գրած է գերեզմանակրիտներու գէմ՝ Գ. դարէն վեր կ'երևայ թէ քրիստոնեայք ապականելու սովորած էին հեթանոսաց շէրիմները. նոյն իսկ եկեղեցականք մասնակցած կ'երևան. (տես Վաղնիսիանոս. Օրէնք Ե, Ritter p. 111.) Եգիպտական մենակեաց մը յառաջ "առաջակեաց պես եւ գերեզմանաց կողպալիչ" էր. (տես Ռուփինոս՝ vit. patr. 9, p. 466.) Տերսիէ իւր հաշվադար գործքին մէջ՝ ազգա խաղերով կը նկատագրէ աղքատ ու ընչաքաղց կապաղազովկացուց ձեռք հին յիշատակարանաց եւ շէրիմներուն փնջումը: "Հռչակաւոր առաքեալներէն մին՝ Գրիգոր Նազդանդացի, եպիսկոպոս Սասիմոյ, կը յրաջընէ Գամրոցի թշուառութեամբ ապուշացած եւ գիականորական ամբօթալի արուեստին անձնատու: Միայն մէջ հեթանոսութեան մարեղէն ի վեր եւ երբ գեղցնից ալ չէին վախար ոչ գոփոցող-գից ապաւանդներէն եւ ոչ այն ժողովաց պատօններէն՝ որոնց կը դատաւարուածին՝ Երեւան եկաւ որ ի սկզբան շահարեր էր: Անթիւ դամբան-անձաներուն ամէն մէկը՝ որոնք ժայռի մէջ պեղուած են, բաց ի մեռելոյն աճիւնէն կը պարուսկէր որեւէ նուէր մ'ալ դամբանին պահապան գիցող հռչոյն. դարձեալ՝ գոհարներ, թանկագին գէնքեր՝ զնուարականաց ոտքը դրուած, կամ կանանց վերջին զարդերը: Ապացուցուած կ'երևայ թէ արգուզարդի ականակապներն՝ զորոնք աճիւններու հետ կը գտնուէր, պատրաստուած էին յատկապէս այս յուշարկավորական սովորութեան համար, բայց ոչ այն գոհարներն էին՝ զոր կենդանութեան կրած էր մեռեալը: Զէնքերուն համար նոյնը չէնք կրնար ըսել: Թերեւս նոյն իսկ այս դամբան-անձաներուն մէջ կը պահէին ընտանիքներն իրենց գանձերն՝ որոնք միշտ վառնգի ներքեւ էին խողովութեանց ժամանակները: Կապաղազովկացիք աննդհատ հարստահարութեանց հետեւութեամբ փոքուն Սփոյ ամէնէն աղքատ ժողո-

վուրդն եղած, մեղքեութեամբ հետամուտ եղան այս սրբապիղծ գերեզմանակապուստեանց, ուր իրենց ընչաքաղցութիւնը մեծ ճարակ կը գտնէր: Թէեւ գլխաւորաբար հեթանոսաց շէրիմները կը կողպալեին, ջանաց Ս. Գրիգոր Նազդանդացի սանձ մը գնել այս եղանակով քանգանց՝ որոնք զոհ կ'ըլլային նոյն իսկ յիշատակարանները: Բայց չ'երեւար որ իւր խաղերուն շատ լուրջ եղած ըլլայ: Ասոր վրէժը կ'անուս. Ս. Եպիսկոպոս բազմաթիւ վերաառութիւններով, որոնցմէ 80էն աւելի մեզ հասած են. յորինուած կ'երևան իբր 372ին, հեն. (տես Գր. Նաւ. վերաառ. չժժի, p. 146.)

Նսեւ. Ս. Բարսեղ կ'ըզայ կապաղազուկացուց աղքատութիւնը: Նման իսկ ներշէր, եւ ոչ արագագիր (εις ταχύς γραφών) մը կրնար գտնել. (Migne, Հար. ԼԻ, Թաւրի ձեւ.) Ծանր եկեղեցական պատմներ ալ գրած է գերեզմանակրիտներուն գէմ. (տես ԿԶ.) Գրիգորի 80 վերաառութիւնն իւր հայրենակեաց քանդման կատաղութեան եւ ընչաքաղցութեան գէմ՝ ուղղուած են մեծաւ մասամբ Ծարալինիանոս կուսակալին, (տես վերաառ. ԽԹ հեն.) Ահա օրինակ մ'այս վերաառութեանց՝

(ՀԷ.) "Գաւաթեք եւ անձաք եւ լեւներ եւ աղեւորք Ողբացէ շէրիմ, որոցէք աւերին. Անպատկ թիւ կ'իկնէ բնակաց վերջին հաւառն. Ողբացէ գերեզման աւերին. (ՂԳ.) "Դամբան է՝ գործանք շրջապէ մարդկան. Այժմ եմ կ'ընթ գերեզմանակապուստ անաքին.՝

Ոճրագործութիւնս անչափ արմատացած ու տարածուած էր: Շատ պայծառ կը սաննուի այս Գրիգորի Նիւսացոյ կանոնական թղթէն (անգ՝ ԽԵ, էջ 233) որ ալ ներողամիտ աղօք ստիպուած էր նայիլ եւ չէր համարձակեր բացէ ի բաց դատապարտել գերեզման բացողները: Ալ ինչպէս կրնային հին շէրիմներն եւ յիշատակարանք խնայուիլ, երբ նոյն իսկ Սուրբ եպիսկոպոս մը ստիպուած է ընդօրինել թէ պէտք է զանազանութիւն ընել կողպալուսներուն մէջ. թէ քնչ նպատակի կը գործածէ կապիւր իւր աւարը, օրինակի համար՝ երբ իւր անձնական տունը շինելու կը դործածէ քարերն հեն, քանի որ այս անբարի սովորութիւնն անգամ մը տրեւապետած է: Արնանք արդ զարմանալ որ հաղապարսեւ-ձաներու երկիրն այնքալ լիւր՝ միայն ամէն բանէ լիւր՝ ու զորոյ տեղիք գտանք, Ծանկուած միայն որմանակապներով՝ զորոնք իւրապէս անգամ էր:

1 Յեւ H. Zimmerer, Declamatio in Catullian. München, 1888.

2 Texier, Description de l'Asie Mineure, II, Paris 1849, p. 21.

Յօդուածս աւարտած էր, երբ Մարգարտ գիտնականէն՝ որ արդէն 1896ին ուսումնասի-

